

JAVLON JOVLIYEV ASARLARIDA BADIY OBRAZ TASVIRI

Islomov Shohijahon Shuhratjon o‘g‘li.

shoxjaxonislomov@gmail.com

Boboqulov Oybek Abdiqodirovich

www.bobokulovoybek999@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada Javlon Jovliyevning asarlaridagi obrazlar qisqacha tahlil qilinib boshqa adiblar asaridagi obrazlarga taqqoslangan holda adib mahorati haqida asosli xulosalar berildi.

Kalit so‘zlar: obraz, obrazlilik, zamonayiv adabiyot, o‘zbek atamashunosligi, tasvirlash, qiyoslash, realistik badiiy asar.

Badiiy asarlarda obrazlarni xislatlarini, ularni obraazlilikini oshirish yozuvchining mahoratida namoyon bo‘ladi. Obrazlilik nima? U yozuvchiga nima uchun xizmat qiladi? Shu savollarga javob topmoq zarur. Obrazlilik – bu til xususiyati, hayotni o‘ziga xos shakli va usuli, uning tili va shu bilan birga hayot hodisalari ustidan chinargan hukmi. Badiiy obraz — obrazlilik tushunchasining o‘zagi. Obrazlilik — adabiy ijodning mohiyatini, umumiy xususiyatlarini: adabiy qahramon, badiiy til, tabiat, buyumlar, jismlar, narsalar, hayvonot dunyosi tasviri va hokazolarni o‘z ichiga qamrab oladi. Obraz — san‘at asaridagi inson tasviri. Demak, obrazlilik — keng ma’noda, badiiy obraz esa tor ma’noda qo‘llashimiz mumkin.

Obraz atamasing o‘zi ham keng va tor ma’nolarda qo‘llanilishi mumkin. Keng ma’noda qo‘llanilganda obraz tushunchasi doirasiga inson tasviridan tashqari, peyzaj, detallar, buyumlar, jismlar, hayvonot dunyosi, badiiy tasvir vositalari va hokazolar tushuniladi. Tor ma’noda qo‘llanilganda esa fakat inson hayotining badiiy manzaralari anglashiladi, xolos. Obrazlilik, ayni chog‘da, badiiylik ham demakdir.

Obraz atamasi haqidagi ilk fikrlarni mashhur yunon faylasufi Aristotelning estetik qarashlaridayoq uchratish mumkin. Ammo Aristotel “Poeziya san‘ati haqida” nomli asarida “obraz” atamasi o‘rnida “mimesis” iborasini ishlatgan. “Mimesis” — taqlid demakdir. Binobarin, olim mimesis (obraz) turmushga taqlididan yaratiladi deb hisoblagan. Obraz atamasi birinchi marta mashhur nemis faylasufi Gegelning estetikaga oid asarlarida ishlatilgan. Bu haqdagi jiddiy ta’limot ham ana shu olim qalamiga mansub. Gegel o‘z estetik qarashlarida san‘at haqida fikr yuritar ekan, “san‘at — obrazlar orqali fikrlash” demakdir deb ta’kidlagan. O‘zbek adabiyotida “obraz” atamasi o‘rniga XX asr boshlarigacha “timsol”, “tasvir”, “nusxa” kabi iboralar ishlatilgan. Asrimizning 20-30 yillarida o‘zbek atamashunosligiga “obraz” atamasi kirib kelgan.¹

Obraz umumlashma natijasi bo‘ladi. Asarda tasvirlangan birgina obraz zaminida yuzlab-minglab kishilarga hos hislat va belgilar umumlashtirilib, jamlab beriladi. Oybekning “Qutlug‘ qon” romanidagi Mirzakarimboy obrazi — XX asr boshlarida turilib kelayotgan uzbek milliy burjuaziyasining umumlashma

¹ Бобоев Тухта. Адабиётшунослик асослари. Олий Укув юртларининг филология (Узбек тили ва адабиёти) факультетлари талабалари (бакалаврият бос‘ичи) учун дарслик. Масъул муҳаррир: С. Мамажонов. 2-нашр, қайта ишланган ва тулдирилган. — Т.: “Узбекистон”, 2001. — 560 б.

obrazi — tipi ekanligini payqash qiyin emas. Mana shunga kura, badiiy asarni o‘qiganda sezib turamizki, asarda tasvirlangan kishilar xayotdagi jonli odamlarning aynan o‘zi emas, aksincha jonli odamlarning eng muhim, tipik hislatlarini uzida jamlagan, badiiy bir butunlikka yiqqan, sintezlangan shaklidir

N.V.Gogolning “Revizor” komediyasidagi Xlestakovning muhim hislati — aldoqchilik, yolg'onchilik, firibgarlik.

Sadriddin Ayniyning “Sudxo‘rning o‘limi” povestidagi Qori Ishkamba obrazining bosh xususiyati — xasislik, ochko‘zlik, sudxurlik.

G‘afur G‘ulomning “Tirilgan murda” qissasidagi Mamajonning yetakchi xislati — yalqovlik.

X.X.Niyoziyning “Maysaraning ishi” komediyasidagi Maysaraning xislati — tadbirkorlik.

B.Raxmonovning “Yurak sirlari” komediyasidagi Surmaxonning asosiy xususiyati — tannozlik, satanglik, meshchanlik.

Biz hayotda uchraydigan aldoqchilarni —xlestakovlar; o‘ta xasis va sudxur kishilarni — qori ishkambalar; yalqovlarni — mulla mamajonlar; tadbirkor va uddaburon ayollarni — maysaralar; meshchan, tannoz va satanglarni — surmaxonlar deb ataymiz. Chunki, yetuk realistik badiiy asarlardagi obrazlarda xayotdagi jonli odamlarning tipik xususiyatlari umumlashtirilib ko‘rsatiladi. A.M.Gorkiyning kuyidagi fikri aloxida e‘tiborga loyiq: “Badiiy adabiyot ayrim faktlarga bo‘ysunmaydi, chunki u undan yuqoridir.”²

Chunonchi, O‘tmas Hoshimova (O‘tkir Hoshimovning rafiqasi) “Yozuvchi nega yig‘laydi” (“Oila va jamiyat” gazetasi №30, 25-31-iyul 2001-yil) maqolasida shunday yozadi: “Uning (“Dunyoning ishlari”) eng oxirgi sahifasi qanday tug‘ilgani hamon ko‘z o‘ngimda turibdi. Bahor edi. Kechasi gumburlagan tovushdan uyg‘onib ketdim. Momaqaldiraq bo‘layotgan ekan. Qarasam, xonada adasi yo‘qlar. Ayyonga chiqdim. Soat to‘rtidan o‘tibdi. Narigi xona eshigidan chiroq nuri tushib turibdi... Sekin ichkariga kirib yaqin bordim. Qarasam, adib unsiz yig‘layapti... Qo‘rqib ketdim. “Nima bo‘ldi?” - desam, indamay chiqib ketdilar... Ko‘z yoshi tomgan sahifalarni beixtiyor o‘qidim. O‘qib, yig‘lab yubordim. Bu “Iltijo” degan bob edi.

“Oyi men keldim ... eshityapsizmi, oyi, men yana keldim...

Qabringizni silab qo‘ysam orom olasizmi?.. Mana oyijon, mana... Yo‘q, yo‘q, yig‘laganim yo‘q. Hozir, hozir o‘tib ketadi...”³

Balki bu parchani alohida o‘qigan kitobxon unchalik hayajonga tushmas. Biroq, “Dunyoning ishlari”ni bir boshidan o‘qib, Onani qattiq sevib qolgan kitobxon bu satrlarni o‘qiganda larzaga tushmay qolmaydi.

Javlon Jovliyevning asarlarida obrazlar soda tilda va rov tasvirlanadi: “U farishtali, oppoqqina qiz. Bu oqlikka qasdlangan qosh-ko‘zlar tim qora. Chehrasida fayz, silliq yuzlarida nafis kulgichi bor. Na-da

² Dilmurod Qur'onov. Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent. 2004

³ Dunyoning ishlari. O‘tkir Hoshimov

yanoqlar, qavoqlar ham tabassum qiladi, bunga shaydo kipriklari ham unga qo‘shilib birdek to‘lqinlanadi. Jigarrang ko‘zlar tubi cheksizlikka tutashganday sirli, tarovatli, ohangli va yana allambalo... Uning nigohlari o‘tkir edi. Birdan xayolimga bu shaharlik qiz qayda-yu, men qayda degan o‘y keldi va ko‘zlarimni olib qochdim. Yuragimda qo‘rquv paydo bo‘ldi. U sepkan xushbo‘y atirlar qayda-yu, mening chala-chulpa qaychilangan sochlarimda yaltillayotgan ter qayda. Uning ko‘ngli qayda-yu, mening xayolparastligim qayda... Lekin g‘o‘rlik xayollari meni bu sirli va ajoyib muhabbat olamiga qandaydir katta kuch bilan itarardi. Qizning xayolidan bunday manzaralar o‘tmayotganligi, u boshqa olamdan kelib qolgan qizga aylanishini juda istardim. O‘sha onda diqqatim uning gaplarida emas, jigarrang ko‘zlari sehriga mag‘lub edi, bir notavon mahbus edi.”

Yozuvchi obraz u tabiat bo‘lsin yoki inson tasviri va boshqa narsa bo‘lsin doim asar qahramonlari tilidan tasvirlashga urinadi. Bu obrazning *iddiivdualligini* yanada oshiradi: *“It sex darvozasi oldida paydo bo‘lib, taqqa to‘xtadi. Oppoq junlari taroq bilan taralganday hilpirardi. Itdan qandaydir atirning hidi kelardi”*.

“Buxoro, Buxoro, Buxoro...” hikoyasida esa Buxoro shaxrini: *“Buxoro, Buxoro, Buxoro... Xayolimga bu joy osmonlarda, oppoq bulutlar orasidagi yaltiroq toshlardan qurilgan saroy, dunyodagi barcha ertaklar tugaydigan manzil”* gapi bolakay tilidan aytiladi.

Yozuvchi “Ikki qalb uchrashuvi” hikoyalar to‘plamiga kiruvchi hikoyalaridagi obrazlarning bitta umumlashma jihati shundan iboratki, ular zamon va makon jihatdan bir birlariga yaqin aksariyatlarini turmush tashvislari ezib qo‘ygan. “Ayol” hikoyasida bosh qahramon (ismi aytilmagan) kalxoz ishidan ezilgan mehnatkash, qadrsiz ona obrazi.

“Ikki qalb uchrashuvi” hikoyasida esa yigitni zamonaviylikka intiladigan, millikdan qochib g‘arbiga intiladigan shaharlik yigit tasviri keltirilgan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish lozimki, yozuvchi badiiy ijod tafakkuri keng va rangbaranglikni ko‘rishimiz mumkin. Ijodkor obrazlarga badiiy bezak berish mahorati yangi bosqichga chiqqan. Badiiy tasvirlash orqali asar tili ochib berilgan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Dilmurod Quronov. Adabiyotshunoslikka kirish
2. Dunyoning ishlari. O‘tkir Hoshimov
3. Бобоев Тўхта. Адабиётшунослик асослари. Олий Укув юртларининг филология (Ўзбек тили ва адабиёти) факультетлари талабалари (бакалаврият) учун дарслик. Масъул муҳаррир: С. Мамажонов. 2-нашр, кайта ишланган ва тулдирилган. — Т.: “Узбекистон”, 2001. — 560 б.

INTERNET SAYTLARI:

1. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7337394>
2. <https://conferencea.org>
3. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6857692>